

I A bv-pszichológus szereplehetőségei

A büntetésvégrehajtás állománytáblája alapján a pszichológusok a nevelési szolgálat tagjai. Munkájukkal így elsősorban a nevelés hatékonyságát kell segíteniük. Ha a szociálpszichológia oldaláról vizsgáljuk meg a nevelés folyamatát, akkor érdekes dolgokat tudunk mondani a bv-pszichológus helyéről, szerepéről.

Ebben az értelemben ugyanis a szerep nem színészi alakítást vagy megjátszást jelent, hanem olyan viselkedési módot, amelyet a társadalom egy-egy státus betöltésével kapcsolatban az egyéntől elvár. Azt mindenki tudja, hogy az élet különböző helyzetekben az emberek jól-rosszul cselekszenek, szerepeiket jól-rosszul betöltik. Tudományos megfogalmazásban a szerepek olyan társadalmi tudatban rögzült ideasémák, melyekhez megfelelő viselkedésminták tartoznak.

Egyet kell érteni Szitó Imre azon gondolatával, miszerint a nevelési folyamat értékítéleteket közvetítő interperszonális viszony, amelyben a résztvevőknek fel kell ismerniük saját helyzetüket és szerepüket ahhoz, hogy tevékenységüket tervezni és ellenőrizni tudják. A személyes kapcsolatok által közvetített értékek, és az ezek megítéléséről alkotott vélemény a nevelés hatótényezőjévé válik. Ezen értékítéletek közvetítésében nagy szerephez jutnak a pszichológusok is, noha e tevékenység munkájuk kis hányada. (Jelen írásban nem kívánok kitérni a pszichológusok munkahelyi feladataira!)

A pszichológusszerep ellentmondásai

A pszichológus szerepkörének újszerűsége eltérő reakciót vált ki a környezetében élő emberekből. Sokszor a maga számára is nehéz definiálni szerepét, hisz munkája amennyire összetett, annyira plasztikus. Feladatait nem oldhatja meg sémaszerűen, hisz egyfelől oly sok mindenre kell tekintettel lennie, másfelől minden megoldási mód visszatükrözi egyéni reakcióit.

A jól körvonalazott szerepekkel rendelkezők vagy igyekeznek távol tartani maguktól a pszichológust, vagy önmaguk mintájára akarják asszimilálni. A büntetésvégrehajtási intézetben mindkét forma fellelhető, sőt a zárt szituációk uralkodó volta miatt ez még szembetűnőbb, mint egyéb helyen.

Az igazsághoz hozzátartozik, hogy a pszichológus is ingadozik a különböző szerepek között, mindennapi munkája során hol az egyiket, hol a másikat ölti magára. A szerepváltást legerősebben az egyéni szubjektivitás, valamint a szakmai felkészültség befolyásolja. Ha a bv-intézetben dolgozó pszichológus klinikus szakember, akkor jobban vonzódik a beteg emberek problémáihoz, ha a munkalélektan érdeklí inkább, akkor az elítéltek foglalkoztatási kérdéseire koncentrálnak, és így tovább. Munkájának intenzitása akkor optimális, ha minden oldalról motivált a feladat megoldására; szakmailag elégedett, identitástudata erős és anyagilag is megbecsült.

Csoportfoglalkozás Kalocsán

Azt hiszem, a pályakezdő vagy a büntetésvégrehajtás területére újonnan érkező pszichológusnál figyelhető meg leginkább „az elítélt védelmezője” – magatartás. Az új emberek az intézet fogyatékosságait mindig hamarabb veszik észre, hisz érzékenységük még nem tompult el a mindennapi munka verkleijében. A pedagógiai bánásmódot, az emberek közötti kapcsolatok stílusát a pszichológiai elméletek ideális képeivel, eszményi módszereivel hasonlítják össze. Ez az egybevetés a struktúrával kapcsolatos ellenérzéseiket oly módon felduzzaszthatja, hogy az elítéltet megsajnálják, védelmükbe veszik. Így aztán haragosokat szerez a pálya-, illetve bévékezdő pszichológus, mert sokan személyre szóló bírálatként élik át ezt a hozzáállást.

Gyakran előfordul, hogy ha a pszichológus javaslatára egy adott munkahelyre küldik az elítéltet, és az ott nem állja meg a helyét, akkor a pártfoglaltjával együtt emlegetik, ránérvést nem hízeltő szövegekörnyezetben. Közben védelmezettjei manipulálják, kihasználják tapasztalatlanságát, és így a másik oldalról is negatív élményeket gyűjt be. Tehát időre van szüksége a pszichológusnak, hogy megtalálja helyét a büntetésvégrehajtás struktúrájában. Nem szabad, hogy beszűküljön a fent leírt szerepbe, hogy munkatársai, mint ellenük dolgozót tartásák nyilván, a fogvatartottak pedig azt higgyék, ha kérelmüket mindenki elutasította, akkor még mindig reménykedhetnek a pszichológusban.

A pszichológusnak fel kell ismernie, hogy munkatársaival együtt egy totális intézményben dolgozik. A nemtudásból eredő ellenszenv helyett el kell fogadtatni szakmájának ismereteit. Nyitott kérdés marad azonban, hogy ez hol mennyi időt és energiát vesz igénybe.

A pszichológus nevelőszerepben

Leggyakrabban akkor kerül e szerepbe a pszichológus, ha önként vállalja, vagy ha létszámhiány miatt nevelői munkakörbe osztják be, mint helyetteset. De előfordul ez akkor is, amikor kételkedni kezd saját munkája fontosságában,

látva, hogy a nevelő tevékenysége hatékonyabb, mert az épp adott helyzetre koncentrálnak.

Megismerve az elítéltek történetét, rendszerint egészen más bánásmódot javasolna velük szemben. Szomorúan veszi tudomásul, hogy ő csak láncszem a nevelési folyamatban. Sokszor tapasztalja, hogy bár elismert tudomány a pszichológia, ezen belül léteznek személyiségelméletek, hatékony terápiás módszerek, de hiányzik a nevelési gyakorlattal összhangba hozható formájuk.

Tehát, amikor a pszichológus érezni szeretné munkája hatékonyságát, pedagógiai tevékenységet is felvállal. Produktumot felmutató foglalkozásokat szervez. Természetesen pszichológusként is hasznot hűz ebből: fejlődik empátias készsége, jobban meg tudja ismerni a fogvatartottakat.

Az ilyen pedagógiaterületen alkalmazott pszichológia útkereső fázisban van, hisz nincsenek készen kapott neveléslelektani módszerek. A konkrét személynek a konkrét intézmény vonatkozásában – hovatovább a konkrét elítélthez irányulóan – kell ezt megtalálnia.

A pszichológus orvosszerepben

Az orvos szerepébe akkor kerül a pszichológus, ha az elítéltek, vagy a munkatársai ilyen szerepet tulajdonítanak neki. Miután a pszichológus általában egy személlyel foglalkozik, ez a szituáció sok emberben az orvos-páciens emlékképet hívja elő. Megtévesztő lehet fehér köpenye is, ami megegyezik az egészségügyi szolgálat védőruhájával. A köznapi ember már neve alapján is nehezen határolja el a pszichológust a pszichiátertől, aki valóban orvos. A névcseréjében hordozza a szerepcseréjének lehetőségét.

A nevelő akkor tulajdonít orvosszerepet a pszichológusnak, ha a hirtelen agresszívvá váló fogvatartottat hozzá küldi kivizsgálni. Ilyenkor elvárják, hogy a pszichológus azonnali hatású gyógyszer legyen, holott a nagyfokú magatartási rendellenességet lassan kialakuló környezeti ártalom vagy helytelen nevelési eszköz használata okozta. Az esetek többségében a szociális szitáció azonnali módosítása lenne a legjobb megoldás, de ez a börtönkörülmények közt lehetetlen, marad tehát a tüneti kezelés erős nyugtató formájában.

Ha az elítélte a pszichológiai laboratórium üdítő hatására, vagy a vele való foglalkozás következtében lecsillapodik, akkor a pszichológus irigylésre méltó ember. Ha az elítélte nem nyugszik meg, a legtöbb ember lekicsinyli a pszichológust. A köznapi gondolkodás nagyon leegyszerűsíti a kauzális összefüggéseket. Goethe szavaival élve azt hiszi, hogy az ok olyan közel van az okozathoz, mint húr a nyílhoz, amelyet kilő.

A pszichológus nem válhat a szocializációs problémák ellenszerévé, feladata „csupán” az ártalmak felismerése lehet és a kiküszöbölésükre való serkentés. Az ez idő tájt tipikus, bajra orientált sémát mihamarabb fel kell váltania egy preventívebb szemléletnek: amely a körletlen együtt dolgozó összes munkatárs koordinált tevékenységét feltételezi.

Meg kell említeni, hogy a pszichológus akkor ölti magára a neki tulajdonított orvosszerepet, ha gyógyszert ad a terápia során. Ez bocsánatos bűn, ha placebo hatás céljából adja, de ha nem, akkor – nézetem szerint – teljesen felelőtlenül lépi át tudományága területeit.

A pszichológus és a vezetés

Tényleges vezető szerepbe akkor kerül a pszichológus, ha társadalmi vagy politikai funkciót tölt be. Ennek hiányában is felvehet vezető szerepet, ha az intézet parancsnoka elismeri munkáját, támaszkodik a véleményére. Nagyon fontos, hogy a pszichológus ebben az informális, mintegy vezető szerepben reális tudjon maradni. Hogy amikor tanácsot ad a napirend összeállításában, amikor szót emel az elviselhetőbb környezet megvalósításáért, amikor az elítéltek ilyen vagy olyan jutalmat, fenyítést javasol – ne rugaszkodjon el a konkrét intézet lehetőségeitől.

Tanácsadóvá válhat személyügyi problémák elbírálásánál is. Ez a vezetőt közvetlenül informáló szerep elszigetelheti kollégáitól. Ha megtudják, hogy véleménye számít, megtévesztik vagy kirekesztik. A szerepek ütközése elkerülhetetlen. A helyes középút megválasztása egyéni feladat marad. Függ ez a pszichológus személyes adottságaitól, szakmai tudásának mélységétől és természetesen saját vonatkoztatási csoportjától.

Peákné Laki Éva

Felhasznált irodalom

A büntetésvégrehajtás nevelési rendszere. Nevelői szakkönyvtár 1986/1.

Dr. Csetneky László. Büntetésvégrehajtási pszichológia. Rendőrtiszti Főiskola, 1975.

Pszichológia nevelőknek. Tankönyvkiadó, 1986.

Tanulmányok a nevelőintézeti nevelés köréből. Országos Pedagógiai Intézet, 1983.